

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міжнародна організація праці. URL: <http://dsp.gov.ua/mizhnarodna-orhanizatsiia-pratsi-mop>.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.org.ua>.
3. Москалу В., Трюхан В., Решетняк І. Множинне громадянство та захист прав закордонних українців. Інформаційно-аналітична довідка. Київ; Женева (17–19 березня 2017 року). URL: office@global-ukraine.org.
4. Міністерства сім'ї, праці та соціальної політики Польщі. URL: <https://upmp.news/ua-in-polish/ministerstvo-sim-yi-pratsi-ta-sotsialnoyi-politiki-polshhi-oprilyudnilo-dani-za-minulij-rik>.
5. Позняк О. Стратегія державної політики у сфері зовнішніх трудових міграцій. Демографія та соціальна економіка. 2005. № 1. С. 118–124. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11748/13-Pozniak.pdf>.
6. В Польше заявили, что им не обойтись без украинских заробитчан. Deutsche Welle. URL: <https://focus.ua/country/390248>.
7. Чехия в 2018 году готова принять вдвое больше заробитчан из Украины. Европейская правда. URL: <https://focus.ua/world/390375>.
8. Національний банк України. URL: <https://www.facebook.com/NationalBankOfUkraine>.
9. Середньомісячний заробіток одного трудового мігранта. Соціологічне дослідження. Рейтинг. 2018. URL: <http://ratinggroup.ua/ru>.

УДК 399

Масько А.М.*аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету***АДМІНІСТРАТИВНІ БАР'ЄРИ ДЛЯ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ**

У статті на засадах витратного підходу здійснено аналіз рівня адміністративних бар'єрів для розвитку економічної конкуренції в Україні, досліджено тенденції їх зміни, починаючи з 2003 року. За кожним типом бар'єру наведено пояснення його негативного впливу на конкуренцію та ефективність ринкового саморегулювання. Розроблено пропозиції щодо мінімізації величини адміністративних бар'єрів до мінімально необхідного рівня.

Ключові слова: адміністративний бар'єр, держава, конкуренція, Рейтинг легкості ведення бізнесу, бюрократія.

Masko A.N. АДМИНИСТРАТИВНЫЕ БАРЬЕРЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНЦИИ В УКРАИНЕ

В статье на основе затратного подхода осуществлен анализ уровня административных барьеров для развития экономической конкуренции в Украине, исследованы тенденции их изменения, начиная с 2003 года. По каждому типу барьера приведены объяснения его негативного влияния на конкуренцию и эффективность рыночного саморегулирования. Разработаны предложения по минимизации уровня административных барьеров к минимально необходимому уровню.

Ключевые слова: административный барьер, государство, конкуренция, Рейтинг легкости ведения бизнеса, бюрократия.

Masko A.N. ADMINISTRATIVE BARRIERS TO COMPETITION IN UKRAINE

The article analyzes the level of administrative barriers for the development of economic competition in Ukraine, based on the cost approach, and studies the trends of their changes since 2003. For each type of barrier, an explanation is given of its negative impact on competition and the effectiveness of market self-regulation. Proposals for minimizing the size of administrative barriers to the minimum required level have been developed.

Keywords: administrative barrier, state, competition, Rating of ease of doing business, bureaucracy.

Постановка проблеми. Конкуренція відіграє важливу роль у розвитку економіки, зниженні витрат виробництва та цін, запровадженні науково-технічних змін тощо. Держава як суб'єкт економічної системи покликана підтримувати та захищати економічну конкуренцію. Проте держава в особі апарату управління може приймати рішення (нормативно-правові акти), які, навпаки, негативно впливатимуть на розвиток конкуренції та створюватимуть бар'єри. Ці бар'єри можуть виникати під час започаткування та ведення господарської діяльності, проходження дозвільних і погоджувальних процедур тощо. До серйозних економічно-соціальних втрат суспільства приводять неефективні та надмірні бар'єри, що встановлюються зі зловживанням та перевищенням службових повноважень державних службовців або некваліфікованим підходом. Саме розгляд та визначення заходів зі зниження рівня таких бар'єрів потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми адміністративних бар'єрів розглядалися у роботах А. Герасименко [1], Дегтярева [2], О. Малій [3], Г. Филок [4] тощо. Незважаючи на надзвичайну актуальність цієї проблеми для економіки України, яка перебуває на етапі активних регуляторних

реформ, остання з наведених праць була опублікована у 2013 році. З тих пір більш-менш системних досліджень проблеми впливу адміністративних бар'єрів на конкуренцію в Україні не проводилося, хоча регуляторне середовище зазнало суттєвих змін, у тому числі пов'язаних із євроінтеграційним вектором розвитку України.

Постановка завдань. Метою статті є детермінація стану та тенденцій зміни рівня адміністративних бар'єрів для розвитку конкуренції в Україні, окреслення шляхів їх зниження в контексті регуляторних реформ сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава як суб'єкт, уповноважений на встановлення «правил гри» у ринковій економіці, під час визначення дозвільних та погоджувальних процедур може створювати певні бар'єри для суб'єктів господарювання.

Встановлення бар'єрів може зумовлюватися такими цілями, як:

- контроль якості та безпечності продукції;
- забезпечення доступу малозабезпечених верств населення до товарів та послуг першої необхідності;
- захист основних економічних та соціальних інтересів громадян;

- забезпечення інтересів національної безпеки;
- отримання політичної ренти;
- лобізм інтересів певного кола осіб та ін.

Ми можемо поділити їх на цілі об'єктивного та суб'єктивного характеру. Прикладом останніх є встановлення бар'єрів з метою просування інтересів конкретних осіб, що супроводжується особистою суб'єктивною вигодою державного службовця у вигляді отримання певних переваг, коштів, призначення тощо. Водночас ми можемо говорити, що встановлення того чи іншого бар'єру є необхідною умовою забезпечення інтересів та безпеки громадян та держави. Наприклад, встановлення сертифікації на окремі види товарів з метою забезпечення контролю якості та безпеки продукції. При цьому встановлення таких вимог повинно ефективно реалізовуватися на практиці та застосовуватися до всіх суб'єктів господарювання.

Визначити дійсну потребу в тому чи іншому бар'єрі можливо проаналізувавши рівень тих економічних та соціальних втрат, які він приносить суспільству, а також його ефективність та реалізацію на практиці.

Економічні втрати від встановлення адміністративних бар'єрів ведення господарської діяльності складаються з таких двох складових частин, як:

I. прями втрати – трансакційні витрати на подолання відповідного бар'єра (наприклад, плата за право використання ресурсів, значна частина якої трансформується у втрати населення за рахунок зростання роздрібних цін);

II. побічні втрати – падіння ефективності використання наявних ресурсів і недоотримання вартості (наявність адміністративних бар'єрів істотно ускладнює вхід на ринок насамперед для малого та середнього бізнесу, що веде до зниження рівня конкуренції та загальної ефективності економіки) [5].

Відповідно, аналізуючи адміністративні бар'єри, важливо досліджувати не стільки їх джерела,

скільки їх соціально-економічний ефект, що проявляється не лише в досягненні цілей запровадження такого бар'єру, але й у зовнішніх ефектах їх запровадження, до яких належать зазначені вище втрати.

За результатами опитування українських підприємців, проведеного фахівцями Центру комплексних досліджень із питань антимонопольної політики щодо оцінки факторів, які перешкождали веденню бізнесу в Україні, було визначено, що бюрократія, яка проявляється в неефективній роботі чиновників та надмірній кількості неефективних дозвільних та погоджувальних процедур, зайнявши 4-ту позицію в рейтингу із 11,4% голосів українських підприємців, продовжує гальмувати розвиток бізнесу в Україні (рис. 1).

Українські підприємства можуть зітхнути з адміністративними бар'єрами на всіх етапах здійснення своєї господарської діяльності (рис. 2).

Розпочати свій бізнес в Україні – справа не з легких. Так, для відкриття бізнесу, навіть найменшого (наприклад, торговельного об'єкта типу МАФ з надання послуг роздрібною торгівлі кавою), необхідно пройти 20 процедур і отримати 19 документів. [7] У середньому 27,4 тис. грн. витрачали малі та середні підприємства в Україні у 2016 році, аби працювати легально. Саме стільки коштує дотримання регуляторних вимог для цього сегменту бізнесу. У 2015 році цей показник був вищим – 29,7 тис. грн. [8]. Для порівняння – ця величина приблизно дорівнює середньому фінансовому результату до оподаткування у відповідній групі підприємств [9].

Очевидно, що такий стан справ негативним чином впливатиме на готовність підприємств входити в ринки та функціонувати на них, обмежуючи як потенційну, так і пряму конкуренцію на вітчизняних ринках та вимагаючи реалізації дерегуляційних ініціатив.

Останніми роками такі ініціативи реалізуються суб'єктами регуляторної політики в Україні у світлі євроінтеграції та з метою реалізації кращих європей-

Рис. 1. Фактори, які перешкождали веденню бізнесу в Україні у 2016 році

Джерело: згідно з даними [6]

Рис. 2. Розподіл адміністративних бар'єрів за етапами здійснення господарської діяльності

Джерело: розроблено автором

ських і світових практик регулювання, про що може свідчити динаміка індикаторів відповідних бар'єрів, що підлягають моніторингу Світового банку в межах розроблюваного ним Індексу легкості ведення бізнесу (Doing Business).

Так, рівень адміністративних бар'єрів вступу на внутрішній ринок суттєво скоротився за останні 15 років, тоді як у 2017 році спостерігаємо зміну позитивного тренду негативним – збільшення висоти рівня бар'єрів вступу на внутрішній ринок за всіма трьома індикаторами: кількістю, вартістю та тривалістю реєстраційних процедур (табл. 1).

Ці показники ілюструють дійсний рівень трансакційних витрат на подолання відповідного типу адміністративного бар'єру, виміряних витратами ресурсів часу та коштів, підпадаючи під перший з описаних на початку статті критеріїв оцінки їх доцільності. Щодо другого, то чим довшим є входження нових компаній у ринок, тим більш захищеними будуть позиції уже присутніх на ринку фірм та більшими можливості зловживання ними своїм становищем на ринку. Тому негативна тенденція 2017 року потребує термінового виправлення з метою підвищення ефективності потенційної конкуренції як ринкового регулятора.

Якщо в табл. 1 ми можемо спостерігати загальною позитивну динаміку адміністративних бар'єрів вступу на внутрішній ринок, то бар'єри виходу з нього залишаються стабільно високими. Бар'єри ж виходу з ринку є важливим стримуючим фактором для входження в ринок, оскільки пов'язані з існуванням незворотних витрат. Якщо фірма усвідомлюватиме свою обмежену мобільність і неможливість легкого виходу з ринку у разі збиткової діяльності на ньому, вона не буде входити в такий ринок, обмежуючи стримувальний потенціал потенційної конкуренції щодо дій його учасників.

В країнах ОЕСР величина незворотних витрат становить 9,1% вартості майна, в країнах Європи та Центральної Азії – 13,1% [10]. В Україні втрати потенційного інвестора становлять 40,5% первісно понесених інвестицій, що не сприяє покращенню

інвестиційного клімату в Україні, привабливості іноземного капіталу до конкуренції з українським у межах вітчизняних товарних ринків.

Не менш загрозливими за своєю висотою та негативним впливом на конкуренцію на внутрішньому ринку є бар'єри приєднання нового бізнесу до інфраструктурних мереж. За винятком малих підприємств, що здійснюватимуть свою діяльність вдома чи в орендованих коворкінгах або інших обладнаних приміщеннях, започаткування бізнесу вимагає його приєднання до цілої множини інфраструктурних мереж – від загальних інженерних мереж електро-, водо-, теплопостачання до нестандартних у разі спеціалізованих видів діяльності. Наприклад, діяльність із надання послуг перевезення вантажів залізницею / постачання електричної енергії за нерегульованим тарифом вимагатиме контролю відповідності використовуваним стандартам транспортування, отримання відповідного дозволу на використання залізничної інфраструктури / ліній електропередачі, диспетчеризації тощо, суттєво подовжуючи та здорожуючи входження у відповідні ринки. Відповідно, навіть середні показники висоти таких бар'єрів залишаються досить великими у розрізі як тривалості – 281 день, так і вартості процедур – 525,2 (табл. 1).

Ще одним важливим індикатором рівня адміністративних бар'єрів в Україні є кількість, вартість та тривалість процедур реєстрації власності (табл. 1). За вартісним та часовим критерієм оцінки цього адміністративного бар'єру Україна випереджає середній рівень по групі країн Європи і Центральної Азії (20,4 дня і 2,5% вартості об'єкта нерухомості), а також країн ОЕСР (22,3 дня і 4,2% вартості об'єкта нерухомості), хоча до кращого індикатора в рейтингу (1 день і 0%) [10] нам ще досить далеко. А ось кількість відповідних процедур все ще залишається завеликою, хоча загальний тренд зміни є обнадійливим.

В умовах обмеженої ефективності судової системи в Україні важливе значення для розвитку ефективної конкуренції має інститут забезпечення виконання контрактів у судовому порядку. З табл. 1 видно, що

Таблиця 1

**Динаміка рівня індикаторів адміністративних бар'єрів
за даними Рейтингу легкості ведення бізнесу (Doing Business), 2003–2017 рр.**

Індикатор рівня бар'єру	Роки								
	2003	2006	2009	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вступ на внутрішній ринок									
Кількість реєстраційних процедур	15	10	10	7	6	6	4	4	6
Тривалість реєстрації, дн.	40	33	27	22	21	21	7	5	6,5
Вартість реєстраційних процедур, % до величини доходу на душу населення	25,6	9,2	5,8	1,5	1,3	1,2	0,6	0,5	0,8
Мінімальний обов'язковий статутний капітал, % до величини доходу на душу населення	121,5	198,8	153,5	0	0	0	0	0	0
Приєднання до інфраструктурних мереж									
Кількість процедур приєднання	-	-	-	11	10	10	5	5	5
Тривалість приєднання, дн.	-	-	-	285	277	277	263	281	281
Вартість процедур приєднання, % до величини доходу на душу населення	-	-	-	192,3	178	165,5	795,3	637,6	525,2
Реєстрація власності									
Кількість реєстраційних процедур	9	10	10	10	8	7	7	7	7
Тривалість реєстрації, дн.	93	93	93	69	45	27	23	23	17
Вартість реєстраційних процедур, % від вартості об'єкта нерухомості	4,3	3,4	2,6	3,7	1,9	2,0	2,0	1,9	1,8
Примусове виконання контактів									
Тривалість, дн.	224	183	345	343	378	378	378	378	378
Вартість, % від суми позову	11,0	16,0	41,5	41,5	43,8	46,3	46,3	46,3	46,3
Кількість процедур	20	28	30	30	30	30	30	30	30
Індекс якості судочинства (0–18)	-	-	-	-	-	-	8	9,0	9,0
Оплата податків									
Платежі, к-сть в рік	84	98	147	28	28	5	5	5	5
Тривалість, рік	2185	2185	736	491	390	350	350	355,5	327,5
Загальна ставка податків і зборів (% від прибутків)	51,0	60,3	57,2	55,4	54,9	52,9	52,2	51,9	37,8
Індекс процедур після подачі звітів та сплати податків (0–100)	-	-	-	-	-	70,33	70,69	79,26	85,95
Вихід з внутрішнього ринку									
Середня тривалість проходження процедур банкрутства, р.	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9
Величина незворотних витрат, % до вартості майна	42	42	42	42	42	42	42	42	40,5
Коефіцієнт погашення боргу, в центрах до 1 дол. США	8,1	8,7	9,1	8,7	8,2	8,6	8,3	7,5	8,9

Джерело: складено автором за даними Рейтингу легкості ведення бізнесу у 2003–2018 рр. [10]

це єдиний адміністративний бар'єр, рівень якого із часом погіршувався, незважаючи на множину регуляторних реформ, що протікають в Україні. Середня тривалість судового розгляду сьогодні становить 378 днів та вже не змінювалася п'ять років, хоча ще п'ять років тому вона була на 35 днів коротшою. Аналогічною є ситуація з вартістю позову. Фактично сьогодні захист своїх прав у суді обійдеться компанії у майже половину вартості угоди. Це вдвічі дорожче, ніж у середньому в країнах ОЕСР, що не може не відлякувати потенційних інвесторів від входження на внутрішній ринок України, обмежуючи ефективність конкуренції як ринкового регулятора. Корупційність же судової системи тільки загострює цю проблему. Сподіваємося, що судова реформа, започаткована в 2017 році, змінить ситуацію на краще.

Найбільш обтяжливим для малого та середнього бізнесу в Україні залишається податкове адміністрування та перевірки територіальних органів Державної фіскальної служби України. Основними індикаторами конкурентоспроможності податкової системи країни є загальна кількість податків і зборів, рівень податкового навантаження, ефективність діяльності податкових органів, стабільність податкового зако-

нодавства [11]. Оцінка податкової системи входить до складу методики розрахунку Індексу економічної свободи – показника, який щорічно розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation для більшості країн світу. Усі країни за цим індексом діляться на такі групи: з вільною економікою (за величини показника від 80,0 до 100,0); з переважно вільною економікою (від 70,0 до 79,9); з помірно вільною економікою (від 60,0 до 69,9); з переважно невільною економікою (від 50,0 до 59,9); з невільною (репресивною) економікою (від 0 до 49,9).

Індекс економічної свободи в Україні в 2017 році оцінений на рівні 48,1, що на 1,3 пункти вище, ніж у минулому 2016 році. Загалом Україна займає в рейтингу 166 місце зі 180 можливих та знаходиться в групі «країни з репресивною економікою» [12]. Хоча слід відзначити, що вітчизняна податкова система характеризується позитивним трендом скорочення рівня адміністративних бар'єрів у часі за даними Світового Банку (табл. 1). За останні 15 років кількість податків в Україні скоротилася майже в 17 разів, тривалість процедур оплати – майже в 7 разів, а величина податкового тягара як сумарної ставки податків і зборів відносно величини прибутку – на 13%.

Таблиця 2

Порівняння рівня адміністративного бар'єру з оплати податку в Україні та інших країнах

№	Індикатор	Показник України	Показник Європи та Центральної Азії	Показник кращої країни
1	Платежі (кількість на рік)	5	16,5	3 (САР, Гонконг, Китай)
2	Час (год. на рік)	327,5	218,4	55 (Люксембург)
3	Загальна ставка податків та зборів (% від прибутку)	37,8	33,1	18,47 (32 Економіки)
4	Індекс процедур після подачі звітності і сплати податків (0–100)	85,95	65,20	99,38 (Естонія)

Джерело: згідно з даними [10]

Порівняємо показник рівня адміністративного бар'єру з оплати податків в Україні, Європі та Центральній Азії, а також із кращими світовими зразками.

Серед переваг української податкової системи можна виділити кількість платежів, які має сплачувати щорічно модельне підприємство – 5 платежів, тоді як середній показник для Європи та Центральної Азії становить 16,5. Серед недоліків можна виділити великі часові затрати на заповнення необхідних форм (327,5 години на рік) та великі ставки оподаткування (37,8% чистого прибутку).

Багато питань також виникає на рівні адміністрування. Часті зміни в законодавстві, що супроводжуються відсутністю своєчасного методичного, консультативного і технічного забезпечення, призводять до помилок і, відповідно, до штрафних санкцій та погіршують становище платників податків. Норми податкового законодавства – суперечливі й запутані, тому потребують систематизації. Податківці мають можливість дискреційно (вибірково) застосовувати законодавство для різних платників податків. Крім того, офіційні роз'яснення часто викривлюють чинне законодавство, суперечать йому або не відповідають сутності господарських операцій. Законодавчі акти містять норми непрямой дії. Як наслідок, значна кількість питань у сфері оподаткування регулюється підзаконними актами.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, надмірна кількість адміністративних процедур, велика вартість та тривалість їх виконання блокують активне входження іноземних компаній на вітчизняні ринки товарів і послуг, відлякують підприємців від започаткування власного бізнесу, знижують результативність господарської діяльності уже наявних на ринку підприємств, обмежуючи тим самим ефективність чинної і потенційної конкуренції як ринкового регулятора, гальмують розвиток національної економіки. Водночас необхідно відзначити, що відсутність систематизації дозвільних та погоджувальних процедур, високі кадрові, організаційні, технологічні, а інколи спеціальні та додаткові вимоги, низький професійний рівень державних службовців тощо також є бар'єрами для розвитку конкуренції на вітчизняних ринках.

На нашу думку, основними заходами щодо зниження адміністративних бар'єрів в Україні можуть стати:

- скорочення державного регулювання господарської діяльності шляхом її дерегуляції;
- підвищення якості та доступності державних послуг, забезпечення відкритості даних, оптимізація адміністративних та управлінських процесів шляхом впровадження електронного урядування в Україні;
- запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування;
- розвиток економічної активності та зміцнення конкурентного середовища шляхом адвокатування

конкуренції, у тому числі через вплив на органи державної влади;

- забезпечення стабільного, доступного для розуміння та правозастосування законодавства України;
- скорочення кількості процедур, переліку документів, вдосконалення та уніфікація вимог, які необхідні для здійснення державної реєстрації підприємства, отримання ліцензії чи іншого дозвільного документа на провадження певного виду господарської діяльності;
- протидія рейдерським захопленням бізнесу та приватної власності;
- зниження фіскального навантаження на підприємства;
- забезпечення в Україні принципу верховенства права та гарантування його реалізації судовими та правоохоронними органами;
- рівні можливості для доступу до фінансових ресурсів всіх суб'єктів господарювання;
- спрощення формування та надання звітності органам державної влади;
- доступ до міжнародних систем інтернет-розрахунків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасименко А.Г. Аналіз впливу регуляторних обмежень на розвиток конкуренції на внутрішньому ринку України / А.Г. Герасименко // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. 2010. № 3 (38). С.14–19.
2. Дегтярев А., Маликов Р. Коррупционная основа административных барьеров // Вопросы экономики, № 11. 2003. С. 78–87.
3. Малій О.В. Державне регулювання бар'єрів входження на ринки України / О.В. Малій. // Ефективна економіка. 2010. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=429>
4. Філюк Г.М. Адміністративні бар'єри входу на ринок в Україні та їх вплив на розвиток підприємництва // Економіка України. 2013. № 6. С. 20–30/
5. В. К. Карташева, Т. Н. Наровлянская. Адміністративні бар'єри як інститут трансформаційної економіки. – Оренбург 2012. 315 с.
6. Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 рік / Антимонопольного комітету України, 2017. С. 238. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&schema=main>
7. Офіс ефективного регулювання. А якщо по-чесному? Сім кіл пекла легального бізнесу по-українськи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://brdo.com.ua/top/yakshho-po-chesnomu-sim-kil-pekla-legalnogo-biznesu-po-ukrayinsky/>
8. Економічна правда. Скільки коштує вести бізнес в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/04/26/624286/>
9. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Doing business. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/>
11. Маліков В. В. Розробка стратегії податкового планування на підприємстві / В. В. Маліков, О. С. Абрамова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – №2(3). – 2012. – С. 13-17.
12. Індекс економічної свободи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.heritage.org/index/>